

Främlingskap och det främmande: Bodybuilding, kön och identitet

AV THOMAS JOHANSSON

i det moderna samhället omvandlas den yttre kontroll, som varit dominerande i det förmoderna samhället, i allt större utsträckning till en inre kontroll. I Foucaults anda har ett stort antal historiker visat hur denna disciplineringsprocess har kommit att bidra till en ökad individualisering av kroppen.¹ På samma gång som kunskapen om kroppen ökar, utsätts den även för ett förtingligande; den betraktas i allt större utsträckning som en maskin man kan laga och förändra på olika sätt så att den blir mer funktionell och effektiv.² Denna kunskap är emellertid inte enbart av ondo, utan leder även till en ökad reflexivitet och till en vilja att lära känna kroppen. På så sätt är individualiserings- och disciplineringsprocessen en tveeggad process, dvs. dels leder den till ett ökat främlingskap inför den egna kroppen, dels kunskap om den och en vilja att hålla kroppen i form. Dessa båda processer är intimt sammankopplade.

Det är viktigt att poängtera att "kroppskulturen" i stor utsträckning kännetecknas av ambivalens och mångtydighet. Den medicinska kunskapen om kroppen och förekomsten av ett stort antal olika kroppstekniker skapar ett symboliskt fält, där olika

experters tolkningar gör sig gällande. På en och samma gång som människor kan använda denna ökade kunskap för att lära känna sina kroppar och utveckla en i någon bemärkelse "hälsosam" livsstil, finns det en risk att experterna tar monopol på den.

I denna framställning kommer jag att fokusera på de narcissistiska aspekterna av den samtida kroppskulturen; mer specifikt handlar det om relationen mellan vad som skulle kunna kallas "biologiskt kön" och "kulturellt kön". Reflekterandet kring vår egen aktiva konstruktion av kroppen har gett en frihet att välja livsstil och "kropp". I vissa fall har denna "frihet" paradoxalt nog lett till ett främlingskap inför såväl våra egna som andras kroppar. Detta blir väldigt tydligt när man fokuserar på vissa aspekter av den moderna kulturen, som t.ex. gym eller mode.

För att illustrera mina resonemang om kropp, kön och främlingskap kommer jag att använda en del empiriska exempel från en kvalitativ studie av gym.³ Bodybuilder-kroppen kommer att behandlas dels som en konsekvens av en social process, dels som en metafor som kan användas för att förstå delar av den moderna kroppskulturen.

Kroppen och det kusliga

I essän "Das Unheimliche" (1919) analyserar Freud människans relation till det som i någon bemärkelse upplevs som både välbekant och främmande. Freud utgår från en semantisk analys av ordet *heimlich*. Detta ord har i själva verket två olika betydelser; dels betyder det hemligt, dels det hemliga eller det okända. I ordet *heimlich* bryts med andra ord det välbekanta och intima mot det främmande och obekanta. Den negativa betydelsen som finns i ordet *unheimlich* existerar även i ordet *heimlich*. Det välkända och det okända blandas därmed och på så sätt skapas en känsla av det kusliga. Det kusliga har vi ett ambivalent förhållningssätt till; vi både känner igen det och känner oss främmande för det på en och samma gång. När det välbekanta plötsligt visar sig vara något främmande uppstår en chockartad känsla, som i sin förlängning kan leda till ett ifrågasättande av vem man är.

Julia Kristeva, som i stor utsträckning utgår från Freuds essä, menar att människor har svårt att hantera det kusliga. Dessa svårigheter resulterar framför allt i att de via projektioner förlägger det obehagliga utanför jaget. På så sätt skapas "främlingar", dvs. olika grupper av människor som blir bärare av det kusliga. Känslan av det kusliga handlar inte enbart om ångest eller rädsla, utan den utgör också ett hot mot individens identitet. Kristeva uttrycker detta på följande sätt:

Kuslighetskänslan är som vi sett förenad med ångesten, men den smälter inte samman med den. Kuslighetskänslan är först och främst en chock, någonting ovanligt, förvånande och behåller, även om ångesten förenar sig med den, den obehagliga del som leder till att jaget, bortom ångesten, förlorar sin personlighet (Kristeva 1991:196).

Såväl Freuds som Kristevas resonemang om det kusliga handlar om hur människor förhåller sig till relationen mellan det välkända

och det okända, till det som är svårt att sätta ord på. Jag menar att dessa resonemang även går att tillämpa på den samtida kroppskulturen. Vår uppfattning av kroppen är intimt relaterad till hur vi betraktar oss själva. Detta innebär att vi är extremt känsliga för kroppsförändringar. Den moderna teknologin och naturvetenskapen har dels skapat förutsättningar för en ökad kunskap om kroppen, dels medverkat till ytterligare kontroll. Det är i stor utsträckning experter som här sätter gränserna för vad som är naturligt respektive onaturligt. På samma gång som naturvetenskapen har utgått från en essentialistisk tolkning, har den bidragit till att utvidga gränserna för vad som är möjligt att göra med våra fysiska skepnader. Numera kan man förändra sina ansiktsdrag, "byta kön", suga bort överflödigt fett, förlänga livet osv.; via diet, träning och kirurgiska ingrepp kan man i princip byta kropp.

Från att ha varit något självklart har kroppen alltså blivit ett symboliskt slagfält, där olika experter ständigt utkämpar en kamp om var man skall dra gränserna mellan natur och kultur och om hur man skall definiera det "naturliga" respektive det "groteska". Samtidigt som drastiska förändringar av identiteten har blivit till en del av det senmoderna, kan dessa förändringar lätt skapa en känsla av främlingskap och till en förlust av kontroll över den egna kroppen. De gränser som definierar det i någon bemärkelse "normala" är givetvis socialt konstruerade, men detta innebär inte att de är mindre reella. Samtidigt som det kusliga sätter gränser för vad som anses socialt acceptabelt, upphör det emellertid inte att fascinera och locka.

Kropp, kön och abjekt

I *Om könets uppkomst* (1994) visar Thomas Laqueur hur olika typer av föreställningar

"Från att ha varit något självklart har kroppen alltså blivit ett symboliskt slagfält, där olika experter ständigt utkämpar en kamp om var man skall dra gränsen mellan natur och kultur och om hur man skall definiera det 'naturliga' respektive det 'groteska'." Foto: Irvin Gelb.

om det biologiska könet har avlöst varandra under skilda historiska epoker. Under antiken och ända fram till 1600-talet dominerade teorin om den enkönade kroppen. Man föreställde sig att mannen och kvinnan hade samma typ av anatomi. Detta ledde följaktligen till ett sökande efter organiska likheter mellan män och kvinnor. Mannens organ utgjorde då normen. Slidan liknades t.ex. vid en inåtvänd penis och man trodde att kvinnor hade testiklar på insidan av kroppen. Definitionen av det manliga respektive det kvinnliga förankrades därför inte i biologiska skillnader, utan snarare i en kulturell diskurs. Detta kom att förändras drastiskt på 1700-talet, då könsskillnader nästan uteslutande kom att betraktas som grundade i mäns och kvinnors olika biologiska konstitutioner. Laqueur menar att i det enda könets värld var kroppen mindre fastlåst och mindre kringskuren av biologiska kategoriseringar än den kom att bli under 1700-talet.

Såväl den enkönade som tvåkönade teorin om könets karaktär präglas av en manlig världsbild. I modern tid har denna världsbild ifrågasatts av kvinnliga forskare vilket har bidragit till en mer kritisk syn på vad som bör betraktas som i någon bemärkelse "faktiska" respektive "konstruerade" könsskillnader. Mot ett essentialistiskt synsätt har man ställt ett radikalt konstruktivistiskt, och inte så sällan har man beroende på syftet med den diskurs man utvecklat pendlat mellan dessa positioner. De omfattande diskussioner som förts har bl.a. lett till radikala tvivel om vad som egentligen bör betraktas som kvinnligt respektive manligt; de har även lett till en ökad problematisering av det manliga. Tidigare betraktades kvinnan som en gåtfull kontinent, nu har denna gåtfullhet även kommit att gälla mannen.

I XY: *Om mannens identitet* (1994) diskuterar Elisabeth Badinter den allt mer problematiska manliga identiteten. Hon menar

bl.a. att män ofta definierar sig utifrån negationer, dvs. som det som inte är kvinnligt eller det som inte är homosexuellt. Den traditionella manligheten är utsatt för ett drastiskt hot. Detta visar sig enligt Badinter i desperata försök att luta sig mot någon form av arketypisk manlighet. Den hypervirilitet som kännetecknar många manliga filmhjältar har också accentuerats genom en övergång från en "mänsklig" cowboy till en maskin (Terminator). Andra tecken i tiden är olika typer av mansläger, där man söker efter något mystiskt ursprung till den "äkt manligheten". Detta tryck på den traditionella manligheten kan således dels leda till olika försök att försvara den, dels till en ökad känsla av främlingskap och till försök att skapa en ny form av manlighet.

Trots att vi lever i ett samhälle som präglas av en manlig hegemoni, håller denna könsordning sakta men säkert på att luckras upp. Den könsidentitet som grundas i ett binärt tänkande har blivit allt mer problematisk. Gränsdragningen mellan män och kvinnor är inte en gång för alla fastlagd, utan konstrueras i det vardagliga samspelet. Enligt Judith Butler hotas den heterosexuella könsordningen av människor som vägrar följa de konventionella koderna.⁴ De som väljer att trotsa denna ordning och utarbeta alternativa identiteter behandlas också ofta som avvikande eller annorlunda. Friheten att välja såväl könsidentitet som sexuell inriktning utgör med andra ord ett hot mot den hegemoniska manligheten.

Butler utgår i stor utsträckning från Kristevas analyser av "abjektet". Abjektet utgör ett ständigt hot mot den sociala ordningen och mot upprätthållandet av den personliga identiteten.⁵ Det är ett uttryck för den ambivalens som bildar utgångspunkten för det mänskliga varandet, dvs. dialektiken mellan en längtan efter att återgå till symbiosen med modern och upprättandet av en personlig identitet. Abjektet befinner sig

med andra ord i en gränzon mellan varat och intet. De känslor av äckel, skam och avsky som uppstår när den personliga identiteten hotas, både hotar att upplösa jaget och strävar efter att bevara det. När våra uppfattningar om vad som är en "naturlig" respektive "onaturlig" kropp eller sexuell inriktning ifrågasätts, kan det leda till en stark känsla av obehag. Detta skulle enligt Kristeva och Butler bero på att könsordningen är inristad i våra kroppar. Känslan av att stöta på något främmande utgör med andra ord en såväl fysisk som kognitiv erfarenhet.

Samtidigt som det sker en förändring av könsidentiteter, uppstår det givetvis olika former av backlashes. Vissa typer av sexualitet eller på andra sätt gränsoverskridande identiteter identifieras lätt som hot. Även om det fortfarande är så att "Faderns lag" i stor utsträckning definierar vad som är en acceptabel kvinnlig respektive manlig identitet, är det möjligt att identifiera motstånd mot den manliga hegemonin.⁶

Kroppen som metafor och social process

Vi lever i en kultur där man i allt större utsträckning ifrågasätter föreställningen om den "naturliga kroppen". Detta innebär inte att vi har nått en historisk tid där den enda skönheten är den som skapas via kirurgi och andra kroppstekniker. Däremot uppmuntras ständigt ett mer reflexivt förhållningssätt till kroppen. Detta leder dels till en ökad kunskap om det kroppsliga, dels till större vetenskap om vilka möjligheter individen har att förändra sig själv och skapa en idealkropp. Ett sådant identitetsarbete strävar ofta efter den "ideala identiteten" och att bekämpa olika hot mot idealjaget, t.ex. åldrandets effekter på kroppen och döden.

Genom att studera människor som ägnar en stor del av sin energi och tid åt att kon-

struera en idealkropp granskas samtidigt normer och ideal i ett specifikt samhälle. Vissa kroppar och identiteter är svårare än andra att integrera och möter därmed mindre acceptans från omgivningen. Dessa kan studeras dels ur ett semiotiskt perspektiv, som symboler för t.ex. en problematisk manlig och kvinnlig könsidentitet, dels ur ett kultursociologiskt perspektiv med fokus på olika subkulturer.

I den följande framställningen inriktar jag mig på en social mikromiljö och en specifik kroppskultur. Genom att analysera de mest extrema formerna vill jag belysa det problematiska sambandet mellan kropp, kön och identitet, men också fokusera på hur mer generella ideal kan bidra både till ett främjande av vissa typer av kroppar och till ett förkastande av dessa när de antar allt för groteska former. Vi får följa med i den process som leder till skapandet av den groteska kroppen, och iakttä vad som händer när man överskrider gränserna för den legitima smaken. När kropparna har överskridit de sociala gränserna blir de metaforer, som kan läsas som symboliska handlingar.

Bodybuilding som subkultur

I flexed in the mirror, pumped up now for the first time in days, and as my muscles inflated, I saw that my diet had succeeded — at least from the neck and down. I was as cut, as sliced and diced, as any professional bodybuilder. But above the neck, when I managed a smile, *I saw a stranger*. This blond-haired, orange-skinned face smiling back at me was unrecognizable. The diet had taken its toll. My face was drawn and haggard, my eyes the haunted sockets of a ghoul (Fussell 1991:230).

Det finns stora likheter mellan den manliga bodybuildingkulturen och andra typer av ungdoms- och subkulturer. De som väljer att ägna en stor del av sin tid åt bodybuilding, blir även medlemmar i en specifik subkultur. Även om denna kultur delvis känne-

tecknas av klädstil och attribut som t.ex. midjebälten och läderhandskar, är det framför allt storleken och formen på kroppen som avslöjar vilka som befinner sig innanför respektive utanför. Här är det viktigt att påpeka att det inte handlar uteslutande om volym, utan även om symmetri och om en balans mellan olika delar av kroppen.⁷

Hörnpelarna i denna subkultur är hård fysisk träning, genomtänkt kost och extrem disciplin. Det är också tämligen vanligt förekommande att man använder droger, framför allt anabola-androgena steroider (AAS).⁸ Den fysiska träningen upptar en stor del av bodybuilderns tid. Han tillbringar de flesta av veckans kvällar på gymet och får där en bekantskapskrets och en viss status, i egenskap av att vara någon som har kunskaper om hur man bör träna och leva för att uppnå en idealkropp. Träningen kräver en hög grad av disciplin vilket också genomsyrar bodybuilderns livsstil. Han är också mycket strikt med sina kostvanor. Även om det inte alltid handlar om att upprätta kostschema, är bodybuildern extremt varsam med vad han äter. Han har ofta ganska goda kunskaper om vilken mat som är "bra" respektive "dålig" för hans kropp. Denna livsstil är på ett sätt mycket hälsosam, men man kan även identifiera vissa mindre hälsosamma oavsedda konsekvenser som social isolering och användning av droger.⁹

Bodybuilding kan om man så vill beskrivas i termer av ett beroendetillstånd. Enligt Giddens (1992) karakteriseras beroenden av att människans möjligheter att välja sin livsstil begränsas eller rent av upphör. Det främsta kännetecknet på detta är egentligen att man inte kan avstå från en viss typ av beteende, trots att man skulle vilja. Även om individen befinner sig i ett beroendetillstånd behöver han inte uppleva detta som något negativt eller vilja ta avstånd från sitt beteende. Det är först när han vill uppnå någon form av livsstilsförändring som det uppen-

baras att beroendet hotar välbefinnandet. Vissa beroenden införlivas successivt på ett smått förföriskt sätt med livsstilen och blir en del av individens bild av sig själv.

För många unga killar är ofta känslan av att vara liten, spinkig eller oattraktiv startskottet för den begynnande bodybuilderkarriären. Socialisationen sker ofta via vänner, tränare och ett intensivt studium av tidningar och filmer. Stegvis övergår den unge mannen från att träna styrketräning till att bli en erkänd "medlem" av bodybuilderkulturen vilket ofta märks i en drastiskt förändring av livsstilen. Många beskriver de snabba fysiska förändringar, den ökade självkänsla och stora tillfredsställelse de erfär till följd av träningen. Den kropp och den manlighet som konstrueras blir en del av individens självuppfattning. Även om många utanförstående betraktar detta manlighetsideal som föråldrat eller rentav reaktionärt, har bodybuildern själv helt accepterat det.

När den unge mannen av någon anledning vill dra ned på sin träning och även ägna sig åt andra sysselsättningar, märker han snart att detta kan vara problematiskt.¹⁰ Dels finns det ett tryck från omgivningen, dels har han skapat en identitet som är betydelsefull för självkänslan. Det är också först nu som han identifierar och börjar lida av sitt beroende. Att lämna en subkultur innebär även att individen på ett helt annat sätt än tidigare blir känslig för andras förväntningar. Utträdet ur subkulturen initieras ofta i samband med att individen möter en partner han vill dela sitt liv med, men det kan även handla om ett ökat engagemang i arbetet eller om att andra värden i livet får större betydelse. Ofta visar det sig emellertid vara svårt att helt lämna den gamla livsstilen. En ung man vi intervjuade beskriver detta på följande sätt:

Från början var jag intresserad av träningen, men de sista två åren har jag plågats av den. Jag är inte ett dugg intresserad av det. Jag är skittrött på det hela,

men jag vill ändå inte sluta, för jag mår fruktansvärt dåligt i så fall. . . . Självförtroendet hänger nog tyvärr ihop med min träning. Skulle jag sluta med styrketräningen, skulle nog en del av mitt självförtroende raseras också . . . Min idealkropp förr var att vara överdrivet stor, som Arnold. Mina ideal nu: mer som en grekisk gud, en smärt och fettsnål figur, bred rygg och inga överdrivna muskler, men det skall vara muskler . . . Det låter väl löjligt, men jag är väldigt fascinerad av James Bondfilmerna. Han är helt och hållet mitt ideal. Han har de ideal som jag gillar: klädstil, beteendet, han är en gentleman, charmig, äventyrlig, lever ett variationsrikt liv, snabba bilar. Det handlar väl om att man inte har mognat?

Bodybuildersns självbild präglas i stor utsträckning av den kropp och den kroppsbild han utvecklat. Hans referensramar hämtas i första hand från gymkulturen. Anpassningen till det övriga samhället handlar därför inte enbart om att skapa en ny identitet, utan även om att "byta kropp". Individen måste successivt inse att hans kropp blir "mindre" och att han inte kan behålla det järnhårda pansar av muskler han byggt upp. Denna förminskning av kroppen är ofta svår att acceptera, vilket gör det svårt att helt lämna kulturen. Från att ha varit ett positivt attribut kan kroppen kännas främmande och "kuslig". Den narcissistiska balansen störs lätt och individen får en problematisk kroppsuppfattning.¹¹ Den uppfattning om den manliga kroppen som har blivit till en del av hans identitet visar sig vara mycket svår att överge. Citatet nedan är hämtat från en intervju med en kille som hade använt en hel del droger och deltagit i tävlingar. Även om han ville satsa på sitt nya liv med flickvän och arbetet som sjukgymnast, hade han stora problem med att dra ned på sin träningsverksamhet. Han tränade visserligen mindre än tidigare, men hade svårt att släppa sin tidigare identitet och att "bli mindre".

Björn: Jag är inte riktigt nöjd med min kropp. Jag gjorde nyligen ett kroppbildstest hos en sjukgymnast. Jag trodde att jag fortfarande var väldigt

stor mellan axlarna. Hon tog ett mått och sedan skulle jag gissa hur stor jag var, men jag skattade helt fel. Man har ju kvar bilden av att man är väldigt stor.

Thomas: Vad tänkte du då?

Björn: Då tänkte jag att jag var liten. Så liten som jag var när jag var yngre skulle jag nog aldrig vilja vara igen. Det är nog därför man fortsätter att träna: för att hålla sig kvar i en viss storlek.

Thomas: De flesta som ser dig betraktar dig säkert som väldigt vältränad och stor, med det är du väl medveten om?

Björn: Det är som en anorektiker. Frågar du dem om de är smala, säger de att de är feta. De har den kroppsbilden!

På grund av sin kroppsuppfattning har bodybuildern ofta liknats vid anorektikern. Man talar t.ex. om *megarexi* i stället för *anorexia*. På samma sätt som flickorna går vilse i sitt sökande efter kvinnlighet, får killarna problem i sitt sökande efter manlighet. Bodybuildersns kropp skulle kunna läsas som en metafor för den nutida problematiska manligheten. På samma gång som omgivningen respekterar bodybuildern för hans muskulösa kropp, hånar de honom för hans överdrivna tro på att muskler är detsamma som manlighet. I ett samhälle där muskler nu inte är lika funktionella och manlighet inte längre i första hand handlar om att vara stark, utan om en rad andra egenskaper, utgör bodybuildersns kropp en symbol för en längtan efter fasta referensramar och efter en oproblematisks manlig identitet, samtidigt som den får beteckna ett groteskt och föråldrat manlighetsideal. Bodybuildern blir på så sätt en negation av sig själv och sin kropp. Även om han i viss utsträckning är medveten om omgivningens ambivalenta reaktioner, är det först när det blir aktuellt att lämna subkulturen som bodybuildern inser hur problematisk hans kropp är i relation till omvärldens syn på manliga kroppar. Det är först då som han inser att han är fånge i sin kropp och att denna delvis är något främmande och kusligt.

Den bild av sig själv som bodybuildern

Som en inte oviktig hömpelare, vid sidan om fysisk träning, genomtänkt kost och extrem disciplin, är det även vanligt med olika slags droger, framför allt anabola-androgena steroider, men även mängder av andra "medel" bjuds ut i olika kroppsbyggartidskrifter.

skapar är resultatet av många långa och krävande träningspass. I *Passagearbetet* skriver Walter Benjamin att en av orsakerna till pariskvinnornas särskilda skönhet är deras ständiga konfrontation med den egna spegelbilden. I förlängningen handlar denna tanke om att människors självreflexion och deras medvetenhet om hur de presenterar sig i vardagslivet är nära förknippad med hur ofta de tvingas konfronteras med sin egen fysiska uppenbarelse. På gymet är bodybuildern omgiven av otaliga speglar som ständigt återkastar varje liten nyans och varje förändring i hans eller hennes fysiska skepnad. Det är kanske inte i första hand en kropp han eller hon måste lämna, utan den imaginära bilden av sig själv. En av de stora svårigheterna med att lämna denna kultur, handlar förmodligen om de glapp som existerar mellan spegelbild, självbild och den bild bodybuildern möter i blicken från den andre.

Om man skall förstå den manliga bodybuilderkulturen är det nödvändigt att diskutera hur "manlighet" konstrueras. Inom den framväxande mansforskningen har man i allt större utsträckning fokuserat på mäns svårigheter att närma sig känslor och deras ibland stereotypa uppfattningar om vad som är manligt respektive omanligt beteende. Många mäns tendenser att objektivera och fly undan sina känslor och problem och att i stor utsträckning använda våld för att lösa problem, leder även till ett visst främlingskap inför den egna kroppen och det egna känslolivet.¹² Styrketräningen kan i vissa fall bli ett sätt att undvika att möta känslor och problem. I stället för att via samtal med andra människor bearbeta känslomässiga problem väljer individen att isolera sig och att bygga upp ett muskelpansar, som fungerar som ett försvar mot den ångest som väcks i den aktuella situationen. Detta innebär emellertid inte att man bör betrakta alla män som känslomässiga invalider. Det är snarare

viktigt att identifiera i vilka sammanhang de tenderar att undvika att hantera obehagliga känslor. En av de män vi intervjuade illustrerar denna problematik.

Anders: Den största anledningen till att jag började träna var väl att jag tyckte att jag började bli lös i kroppen. Det var alltså rent kosmetiska skäl, om man uttrycker det så. Det andra skälet var att jag hade händelser i mitt liv som gjorde att jag behövde terapi, höll jag på att säga. Jag mådde bra mentalt av att gå dit och rycka i skivstängerna ett par timmar och av att få utlopp för saker och ting.

Fredrik: Det var alltså något drastiskt som hände i ditt liv?

Anders: Ja, exakt.

Fredrik: Fungerade styrketräningen då?

Anders: Ja, det gjorde det faktiskt. När jag var på gymet mådde jag bra av det, och inte bara fysiskt. Det funkade. Det kanske inte drog tankarna från det som hänt, utan det var snarare tvärtom. När jag låg där kunde jag fundera på det här andra samtidigt. Det blev liksom att jag stängde in mig i min lilla värld och fick tid att fundera utan att någon störde. Jag sluter mig när jag tränar och är inte särskilt social på gymet, utan vistas i min egen lilla bubbla. Det blev så att säga ett slags isolerat rum, där jag kunde fundera i lugn och ro.

Detta citat kan givetvis tolkas olika. En tolkning är att Anders i stället för att tala med andra människor bygger upp ett muskelpansar och på så sätt förstärker sin manlighet och självkänsla. Man kan i och för sig även tänka sig en mer "positiv" tolkning av citatet, där Anders använder sig av sin konstruerade ensamhet och sin "bubbla" för att i det inre bearbeta sin problematik. Oavsett val av tolkningsmodell stämmer Anders strategi väl in på hur man tänker sig ett vanligt förekommande manligt sätt att hantera känslomässiga problem.

Den manlige bodybuildern står som en metafor för en manlighet som desperat söker förebilder, men som samtidigt förkastar dessa. Den groteska manliga bodybuilderkroppen möter såväl beundran som avsky; denna kropp tillhör en främling, men det handlar om en främling som många män

Som en inte oviktig hörnpelare, vid sidan om fysisk träning, genomtänkt kost och extrem disciplin, är det även vanligt med olika slags droger, framför allt anabola-androgena steroider, men även mängder av andra "medel" bjuds ut i olika kroppsbyggartidskrifter.

skapar är resultatet av många långa och krävande träningspass. I *Passagearbetet* skriver Walter Benjamin att en av orsakerna till pariskvinnornas särskilda skönhet är deras ständiga konfrontation med den egna spegelbilden. I förlängningen handlar denna tanke om att människors självreflexion och deras medvetenhet om hur de presenterar sig i vardagslivet är nära förknippad med hur ofta de tvingas konfronteras med sin egen fysiska uppenbarelse. På gymet är bodybuildern omgiven av otaliga speglar som ständigt återkastar varje liten nyans och varje förändring i hans eller hennes fysiska skepnad. Det är kanske inte i första hand en kropp han eller hon måste lämna, utan den imaginära bilden av sig själv. En av de stora svårigheterna med att lämna denna kultur, handlar förmodligen om de glapp som existerar mellan spegelbild, självbild och den bild bodybuildern möter i blicken från den andre.

Om man skall förstå den manliga bodybuilderkulturen är det nödvändigt att diskutera hur "manlighet" konstrueras. Inom den framväxande mansforskningen har man i allt större utsträckning fokuserat på mäns svårigheter att närma sig känslor och deras ibland stereotypa uppfattningar om vad som är manligt respektive omanligt beteende. Många mäns tendenser att objektivera och fly undan sina känslor och problem och att i stor utsträckning använda våld för att lösa problem, leder även till ett visst främlingskap inför den egna kroppen och det egna känslolivet.¹² Styrketräningen kan i vissa fall bli ett sätt att undvika att möta känslor och problem. I stället för att via samtal med andra människor bearbeta känslomässiga problem väljer individen att isolera sig och att bygga upp ett muskelpansar, som fungerar som ett försvar mot den ångest som väcks i den aktuella situationen. Detta innebär emellertid inte att man bör betrakta alla män som känslomässiga invalider. Det är snarare

viktigt att identifiera i vilka sammanhang de tenderar att undvika att hantera obehagliga känslor. En av de män vi intervjuade illustrerar denna problematik.

Anders: Den största anledningen till att jag började träna var väl att jag tyckte att jag började bli lös i kroppen. Det var alltså rent kosmetiska skäl, om man uttrycker det så. Det andra skälet var att jag hade händelser i mitt liv som gjorde att jag behövde terapi, höll jag på att säga. Jag mårde bra mentalt av att gå dit och rycka i skivstängerna ett par timmar och av att få utlopp för saker och ting.

Fredrik: Det var alltså något drastiskt som hände i ditt liv?

Anders: Ja, exakt.

Fredrik: Fungerade styrketräningen då?

Anders: Ja, det gjorde det faktiskt. När jag var på gymet mårde jag bra av det, och inte bara fysiskt. Det funkade. Det kanske inte drog tankarna från det som hänt, utan det var snarare tvärtom. När jag låg där kunde jag fundera på det här andra samtidigt. Det blev liksom att jag stängde in mig i min lilla värld och fick tid att fundera utan att någon störde. Jag sluter mig när jag tränar och är inte särskilt social på gymet, utan vistas i min egen lilla bubbla. Det blev så att säga ett slags isolerat rum, där jag kunde fundera i lugn och ro.

Detta citat kan givetvis tolkas olika. En tolkning är att Anders i stället för att tala med andra människor bygger upp ett muskelpansar och på så sätt förstärker sin manlighet och självkänsla. Man kan i och för sig även tänka sig en mer "positiv" tolkning av citatet, där Anders använder sig av sin konstruerade ensamhet och sin "bubbla" för att i det inre bearbeta sin problematik. Oavsett val av tolkningsmodell stämmer Anders strategi väl in på hur man tänker sig ett vanligt förekommande manligt sätt att hantera känslomässiga problem.

Den manlige bodybuildern står som en metafor för en manlighet som desperat söker förebilder, men som samtidigt förkastar dessa. Den groteska manliga bodybuilderkroppen möter såväl beundran som avsky; denna kropp tillhör en främling, men det handlar om en främling som många män

på något sätt känner sig berörda av. Så länge bodybuildern håller sig inom ramarna för gymkulturen, kan han upprätthålla en relativt okomplicerad bild av sig själv. Det är först när han bestämmer sig för att lämna kulturen som han möter olika svårigheter och blir tvungen att hantera en rad ofta motstridiga bilder av sin kropp. Det är först då som han inte bara uppfattas som en främling av andra människor, utan även själv införslivar denna bild och börjar uppleva sig som främmande.

Kvinnliga bodybuilders: könsordning och abjekt

De som inte passar in i den givna symboliska ordningen drabbas ofta av olika utstöttningsprocesser. Detta innebär givetvis inte att man helt försöker utplåna dessa fenomen, utan snarare att det skapas sätt att hantera det avvikande och närma sig abjektet. I ett "pluralistiskt" samhälle där man har lärt sig att ha en relativt hög tolerans för avvikelser dras gränsen mot det förbjudna mera subtilt än i ett mer repressivt samhälle. Detta innebär emellertid inte att gränsdragningar upphör att existera för vilka identiteter som är acceptabla respektive oacceptabla.

Den kvinnliga bodybuildern har till skillnad från den manlige ingen tradition av styrkelyft och kraftmän att luta sig tillbaka mot. Även om det förmodligen har förekommit muskelkvinnor i historien, är detta högst troligt ett relativt samtida fenomen.¹³ Den kvinnliga bodybuildern möter givetvis mängder med olika reaktioner på sina kroppar. Dessa reaktioner består dels i en fascination inför själva möjligheten att totalt förändra en kvinnokropp, inför den disciplin och det arbete som är nedlagt i denna kropp, dels av ett mer eller mindre kraftigt avståndstagande. Bland de kvinnor vi har intervjuat, är det många som reagerar negativt

inför en muskulös kvinnlig kropp medan vissa, och då handlar det enbart om kvinnor som själva tränar, hyser en viss beundran för den kvinnliga bodybuildern.

Det är skitfult, äckligt, omänskligt. Det ser överdrivet ut. De smörjer kroppen, det är äckligt.

Jag gillar det inte. Det är konstgjort. En mänsklig kropp ser inte ut så. En vältränad men normal kropp är väl idealet. Och när kvinnor skall börja med bodybuilding, då är det inte en kvinnlig kropp det handlar om längre. Man får inte överdriva så att det går åt det hållet.

Även om traditionella könsidentiteter har ifrågasatts, befinner sig den kvinnliga bodybuildern i gränzonen för vad som betraktas som kvinnligt. Hon blir ofta behandlad som ett abjekt, som hotar vår uppfattning om var gränserna för det manliga respektive kvinnliga skall dras. Detta leder till en känsla av främlingskap och till rent av fysiska reaktioner av äckel och avsky. Abjektet hotar inte bara vår kognitiva konstruktion av kön, utan berör även mer djupgående emotionella skikt i synen på vad som är en "naturlig" kropp.

Killar tar i större utsträckning än tjejer kraftigt avstånd från den kvinnliga bodybuilderkroppen. Förekomsten av muskler är i och för sig inget problem, men när det handlar om stora muskler har man plötsligt passerat gränsen för vad som anses vara acceptabelt. När man talar om manliga bodybuilders är det ofta med en viss grad av respekt, även om man ogillar denna groteska form av manlighet. Detta gäller däremot inte de kvinnliga bodybuilderkropparna. Här handlar det i större utsträckning om ett öppet avståndstagande och om en känsla av att dessa kvinnor har upplöst gränsen mellan det manliga och det kvinnliga. Några av de män vi intervjuat reagerade på följande sätt:

På kvinnor är det inte snyggt med breda axlar. De skall ta det lite lugnt. De skall inte slappa till sig. Med vissa undantag är det inte snyggt med kvinn-

liga bodybuilderkroppar. Manliga ansiktsdrag och så... De flesta dopar sig.

När det gäller dambodybuilding, får den absolut inte vara manligt muskulös. Jag var och dömde World Games i Haag förra sommaren och då var det en dam i damernas tungvikt som vägde nästan åttio kilo. Hon hade inte en gnutta fett på kroppen och hon var så pass grov, att hon säkerligen hade kunnat tagit medalj i herrarnas 70—80-kilos klass. Hon var helt enkelt för grov... men som tur är har vi som domare numera börjat hålla nere dessa. För några år sedan var den här damen en säker vinnare, nu hamnade hon på en femteplats. Det är alltså viktigt att dom har kvinnligheten kvar, men sedan får de gärna ha mycket muskler.

Citatet ovan kan läsas som ett uttryck för hur den manliga hegemonin fungerar i praktiken. Den kvinnliga bodybuildern har passerat en gräns och drabbas därför av sanktioner i form av en bedömning som grundar sig på implicita kriterier för vad som är en "normal" kvinnokropp. Även om normerna för vad som är acceptabelt har förändrats, finns det fortfarande gränser som inte får korsas. När dessa hotas av någon form av abjekt, leder detta till känslor av att "något är fel". I gränsområdet mellan det manliga och kvinnliga hittar man det kusliga; genom att upprätthålla könsordningen försäkrar man sig emellertid om att det fortfarande är relativt lätt att avgöra vad som är manligt respektive kvinnligt.

De kvinnliga bodybuilders vi har intervjuat betonar hela tiden vikten av att behålla de "kvinnliga" dragen, men menar samtidigt att detta inte nödvändigtvis behöver stå i motsatsställning till en rejäl muskelmassa. Inom bodybuilderkulturen förs det en ständig diskussion om vad som egentligen bör betraktas som "manligt" respektive "kvinnligt". Arnold Schwarzenegger, som har skrivit flera böcker om bodybuilding och som även har skrivit en bok med titeln *Arnold's Bodyshaping for Women*, menar att det är nödvändigt att skilja mellan bodybuilding, som är en manlig sport, och bodyshaping, som är något kvinnor bör

syssla med. Enligt Arnold bör inte kvinnor bygga sina kroppar och skaffa sig en stor muskelmassa, utan de bör ägna sig åt att *forma* sina kroppar (Green 1988).

Den kvinnliga bodybuildern utgör en motsägelsefull gestalt. Å ena sidan bryter hon mot vissa sociala tabun och utformar en kropp som av många betraktas som "manlig", å andra sidan finns det en strävan efter att bibehålla typiska "kvinnliga" kännetecken. Hon skulle kunna betraktas som tillhörande ett avantgarde av kvinnor som vill bryta upp existerande könsnormer och skapa en mer öppen definition av vad som skall betraktas som tillhörande det ena eller andra könet. Om man läser den kvinnliga bodybuildern som en metafor slås man av hur komplex denna är. Det handlar bl.a. om "kvinna som man", om en kropp som fortfarande bär vissa kvinnliga kännetecken, men som närmar sig manliga ideal och former. Det handlar således inte om en kvinna som har skapats via mannens blick och utifrån hans begär, utan snarare om en kvinna som på ett groteskt sätt speglar vissa manliga ideal och intar en klassiskt manlig position.

Enligt min mening är det enbart i relation till förändringar i den övergripande könsstrukturen i samhället som man kan förstå den kvinnliga bodybuilderkroppen. Den utgör inte i första hand ett objekt för mäns blickar och begär, utan snarare en symbol för ett ifrågasättande av den manliga dominansen och av de normer som reglerar vad som bör betraktas som manligt och kvinnligt.

Kön, kropp och främlingskap

För många människor är bodybuilderkulturen ett uttryck för vår fascination inför det groteska och det okända. I den här artikeln har jag försökt visa att bodybuilderkulturen har en vidare social relevans och att det är fruktbart att studera relationen mellan den

samhälleliga könsstrukturen och bodybuilderkulturen. Genom att fokusera på hur dessa kroppar skapas och på hur människor som på ett eller annat sätt deltar i gymkulturen förhåller sig till dem, kan man bilda sig en uppfattning om såväl processer inom själva gymkulturen som generella förändringar av könsstrukturen på en samhällelig nivå.

Konstruktionen av såväl den manliga som den kvinnliga bodybuilderkroppen kan förstås mot bakgrund av det ifrågasättande av gränserna mellan manligt och kvinnligt som bl.a. är en konsekvens av kampen för en ökad jämlikhet mellan könen. Den manliga bodybuilderkroppen får här stå som ett uttryck för en regressiv strävan efter att upprätthålla den traditionella manliga hegemonin, en strävan som ofta visar sig vara ohållbar. Medan de kroppar som konstrueras på gymmet har en legitimitet i denna miljö, leder uppvisandet av en sådan kropp i offentligheten ofta till nedsättande omdömen eller till en undran om detta verkligen är en manlig kropp. När manliga bodybuilders försöker återanpassa sig till det övriga samhällets normer och uppfattningar om vad som är en "normal manlig kropp" skapar detta ibland personliga kriser. Den samtida manligheten konstrueras i skärningspunkten mellan ofta motstridiga krav på hur man skall se ut och bete sig. Bodybuildern kan därför användas som en utgångspunkt för att förstå de olika mekanismer som bidrar till konstruktionen och dekonstruktionen av manlighet.

Kvinnlig bodybuilding är ett fenomen som i stor utsträckning aktualiserar frågan om relationen mellan klassiska manliga attribut, som t.ex. muskler och styrka, och typiskt kvinnliga attribut. Ofta väcker dessa kvinnor negativa reaktioner och ett mer eller mindre kraftfullt avståndstagande. Här handlar det i stor utsträckning om att avgränsa manligt och kvinnligt, naturligt och

onaturligt. En kvinnlig bodybuilderkropp är på en och samma gång manlig och kvinnlig. Denna kropp är kuslig, då den blandar sådana karakteristika och egenskaper som annars ofta hålls isär. Detta abjekt tolereras endast så länge det inte hotar könsordningen. Den kvinnlige bodybuildern behandlas ofta med respekt, samtidigt som hon för många är en främling som har gett sig ut på en resa i ett "land" där hon inte hör hemma. På samma sätt som den manliga bodybuilderkroppen är en utgångspunkt för att diskutera modern manlig identitet, kan man använda den kvinnliga bodybuilderkroppen för att förstå den moderna kvinnan.

Konstruktionen av kroppen är intimt sammankopplad med identitetsutveckling och social tillhörighet. I dagens samhälle utvecklas det enligt många kulturteoretiker i större utsträckning än tidigare ambivalenta och motsägelsefulla identiteter.¹⁴ Medan den manlige bodybuildern bygger en muskulös och traditionellt manlig kropp uppvisar han även tendenser till narcissism och ett behov av att objektifieras, dvs. sådana kännetecken som ofta knyts till den kvinnliga positionen. Den kvinnliga bodybuildern bygger också en "manlig" kropp och upphör på så sätt att vara ett objekt för mäns begär, men strävar samtidigt efter att behålla sin byst och sina "kvinnliga" former. Dessa komplexa symboliska positioner speglar mer långtgående förändringar i relationen mellan könen och i synen på manligt och kvinnligt.

Noter

¹ Se Claes Ekenstams studie av disciplinering och karaktärsdanning i Sverige 1700—1950 (Ekenstam 1993).

² Denna tanke finns redan hos Descartes (1990).

³ Denna studie finns redovisad i Johansson & Miegel 1995 och Johansson 1995.

⁴ Judith Butlers teori finns återgiven i *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (1990), men se även Butler (1993) och Danus (1995).

- ⁵ Kristeva redogör för sin teori om abjektet i *I Powers of Horror. An Essay on Abjection* (1982). Hon utgår här i stor utsträckning från Mary Douglas analyser av hur man på olika sätt upprättar kroppsliga tabun och gränser.
- ⁶ Här finns det en rad olika ståndpunkter. Engberg (1991) menar t.ex. att det fortfarande är relevant att tala om en bestående könsordning, medan Laursen (1993) pekar på ökade möjligheter till reflexivitet och utvecklandet av mer flexibla könsidentiteter. Detta är resonemang som även återkommer i Haug (1992), som talar om slavegirl-syndromet och om hur man kan motverka detta. Här kan även nämnas Donna Haraway (1990), som har använt sig av cyborgens som en metafor för hur man kan tänka sig en framtida könsidentitet. Cyborgens kännetecknas bl.a. av en obestämd och "flytande" könsidentitet.
- ⁷ Det finns en hel del skrivit om bodybuilderkulturen. I Sverige har Sven Lindqvist skrivit en utmärkt bok med titeln *Bänkpress*. I USA och Storbritannien har Gaines och Butler (1974) och Fussell (1991) ägnat sig åt att ingående beskriva denna kultur, medan sådana författare som Klein (1990, 1993) och Mansfield och Mc Guinn (1993) har utvecklat kritiska analyser av den.
- ⁸ Även om det är mycket svårt att avgöra omfattningen av drogmissbruket inom bodybuildervärlden, anser de flesta vi har intervjuat att det är vanligt förekommande. Enligt Helling (1994) finns det en viss skillnad mellan narkotikamissbruk och missbruk av steroider, bl.a. är det så att kroppsbyggaren inte är ute efter den direkta effekten av drogen, utan snarare efter den lyckokänsla som uppnås när användningen leder till en ökad muskelmassa.
- ⁹ I artikeln "Pumping Iron — Discipline and Desire" har jag tillsammans med Fredrik Miegel diskuterat olika typer av oavsedda konsekvenser av bodybuilding.
- ¹⁰ I *Becoming an EX. The Process of Role Exit* (1988), analyserar Helen Rose Fuchs Ebaugh den process människor genomgår när de lämnar en för deras identitet viktig rolltillhörighet. Här betonas bl.a. vikten av att hitta livskraftiga alternativ till den tidigare rollen och av att sörja förlusten av sin tidigare identitet.
- ¹¹ För en utförlig socialpsykologiskt orienterad diskussion av narcissismbegreppet, se Johansson (1994, 1995 a, b).
- ¹² Inom mansforskningen är det vanligt att man identifierar en problematik som just handlar om svårigheter att möta och bearbeta känslomässiga problem (se t.ex. Seidler 1989; Månsson 1994).
- ¹³ Anledningen till att jag inte analyserar den process

som leder till att man blir en kvinnlig bodybuilder, är att vår undersökning innehåller för få kvinnor som aktivt utövar denna sport. Jag hoppas emellertid att i senare rapporter från projektet få återkomma till denna fråga.

- ¹⁴ Zygmunt Bauman har i en rad böcker och artiklar diskuterat den ambivalens som präglar den postmoderna kulturen (se bl.a. Bauman 1990 och 1993).

Referenser

- Badinter, Elisabeth, 1994. *Om Mannens identitet*. Stockholm: Mån-pocket.
- Bauman, Zygmunt, 1990. *Modernity and Ambivalence*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Zygmunt, 1993. *Postmodern Ethics*. Oxford: Blackwell.
- Butler, Judith, 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Butler, Judith, 1993. *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of "Sex"*. New York: Routledge.
- Danius, Sara, 1995. "Svinvaktarskans äventyr." I: *Ord & Bild*, 1:95.
- Descartes, René, 1990. *Valda skrifter*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Ebaugh, Helene R.F., 1988. *Becoming an EX: The Process of Role Exit*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ekenstam, Claes, 1993. *Kroppens idéhistoria. Disciplinering och karaktärsdanning i Sverige 1700—1950*. Hedemora: Gidlunds bokförlag.
- Engberg, Charlotte, 1991. "Forklaedt: Om kon & identitet." I: Fink & Hauge (red.), *Identitet i förändring*. Århus.
- Freud, Sigmund, 1919. "The Uncanny." I: *C.P.*, 4, 368—407.
- Fussell, Sam, 1991. *Muscle: Confessions of an Unlikely Bodybuilder*. London: Scribners.
- Gaines, Charles och Butler, George, 1974. *Pumping Iron*. London: Sphere Books.
- Giddens, Anthony, 1992. *Transformations of Intimacy*. Cambridge: Polity Press.
- Green, Tom, 1988. *Arnold! The Life of Arnold Schwarzenegger*. London: Star Books.
- Haraway, Donna, 1990. "A Manifesto for Cyborgs: Science, Technology, and Socialist Feminism in the 1980s." I: Nicholson, L.J. (red.), *Feminism/Postmodernism*. New York: Routledge.
- Haug, Frigga (red.), 1987. *Female Sexualization. A Collective Work of Memory*. London: Verso.
- Helling, Stig, 1994. *Steroider och starka män. En djupintervju-undersökning*. CAN, rapport nr 38.

- Johansson, Thomas, 1994. "Narcissism, fragmentering och ontologisk trygghet." I: *FUS-rapport nr 6*.
- Johansson, Thomas, 1995 a. "Narcissism, kropp och identitet." I: *Sociologisk Forskning*, Nr 1.
- Johansson, Thomas, 1995 b. "Narcissism och det gåtfulla ansiktet." I: *Nordisk Psykologi*, 47 (4):1—22.
- Johansson, Thomas och Miegel, Fredrik, 1995. "Pumping Iron — Discipline and Desire." Paper.
- Klein, Alan L., 1990. "Little Big Men: Hustling, Gender Narcissism, and Bodybuilding Subculture." I: Messner, M. A. och Sabo, D. F. (red.), *Sport, Men, and the Gender Order. Critical Feminist Perspectives*. Champaign Illinois: Human Kinetic Books.
- Klein, Alan L., 1993. *Little Big Men. Bodybuilding, Subculture and Gender Construction*. New York: State University of New York Press.
- Kristeva, Julia, 1982. *Powers of Horror. An Essay on Abjection*. New York: Columbia University Press.
- Kristeva, Julia, 1991. *Främlingar för oss själva*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Laursen, Erik, 1993. "Reflexivitet, livsplaner og flexible identiteter." I: Nielsen, A. M. m.fl. (red.), *Kon i forandring*.
- Laqueur, Thomas, 1994. *Om könets uppkomst. Hur kroppen blev kvinnlig och manlig*. Stockholm/Stehag: Symposium.
- Lindquist, Sven, 1990. *Bänkpress*. Stockholm: En bok för alla.
- Mansfield, Alan och McGinn, Barbara, 1993. "Pumping Irony: The Muscular and the Feminine." I: Scott, Sue och Morgan, David (red.), *Body Matters: Essays on the Sociology of the Body*. London: The Falmer Press.
- Månsson, Sven-Axel, 1994. "Vad händer med männen? Om mäns våld och sexualitet i det moderna samhället." I: Björnberg, U.; Kollind, A-K. och

Nilsson, A. (red.), *Janus & Genus*. Stockholm: Brombergs.

Seidler, Victor, 1989. *Rediscovering Masculinity. Reason, Language and Sexuality*. London: Routledge.

Summary

*Between the Known and the Unknown:
Bodybuilding, Gender and Identity*

The subject of this article is the construction of gender identities. When discussing this subject we are also focusing on the construction of specific bodies. The modern individual is not only experimenting with his or her identity, but also with his or her body. The construction of the "perfect" body involves questions concerning gender identity: what should the perfect male and the perfect female body look like? What is the relationship between muscles and gender? In order to study changes as well as stable patterns in gender identity I have focused on a particular milieu, where bodies are formed and shaped: the gym. The main part of this study focuses on the male versus the female bodybuilder. Whereas the male bodybuilder is interpreted in terms of desperate attempts to cling to an archetypical male identity, the female bodybuilder is taken as an example of what actually happens when individuals develop bodies which become a threat towards the gender order. The female bodybuilder is discussed in terms of the abject, and changes in the more general way of apprehending gender. Female bodybuilders clearly contest ordinary conceptions regarding masculinity and femininity. However, they also indicate more general changes in the way we view the relation between male and female bodies.